

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА
„РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ“
Инвестира във вашето бъдеще!

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет
Специалност „ФИЛОСОФИЯ“
Учебна дисциплина
„ФИЛОСОФИЯ НА НАУКАТА - 2“
Преподавател: Проф. СЕРГЕЙ ГЕРДЖИКОВ

Лекция 07.

ЕСТЕСТВЕН ЕЗИК – ГЛОБАЛНОСТ И ЛОКАЛНОСТ

План

Универсалност на езика

‘Езиков инстинкт’

Изказването – смислов елемент на езика

Изкази и феномени

Изкази и жизнени процеси

Езикови семейства

„Хората живеят не само в обективния свят и не само в света на обществената дейност, както обикновено се предполага; те в значителна степен се намират под влияние на онзи конкретен език, който е станал средство за изразяване за дадено общество. Би било погрешно да се предполага, че можем напълно да осъзнаем реалността, без да прибъгваме до помощта на езика, или че езикът се явява странично средство за решаване на някои специални проблеми на общуването и мисленето. В действителност, “реалният свят” в значителна степен безсъзнателно се строи на основа на езиковите норми на дадена група... Ние виждаме, чуваме и възприемаме така или иначе едни или други явления главно благодарение на това, че езиковите норми на нашето общество предполагат дадена форма на изразяване.”

Едуард Сапир. „Статусът на лингвистиката като наука”, 1929

Къде е езикът?

В човешката природа? В културата? В общността? В ума на говорещия? В мозъка? В устата?

Навсякъде в посочените места и никъде.

Какво е езикът? Дом на битието? Отражение на света? Израз на мисълта? Семейство езикови игри? Средство за комуникация? Божествен дар?

Всичко това и нищо от това.

'Език като такъв' просто няма. Има езикови феномени и езици и те нямат безотносителна същност.

„Езикът” е виртуална координатна система, система от знаци.

Естественият език очертава виртуално света.

Естествената нагласа е спонтанна и неотнесена, описуема като *спонтанно усещане, възприятие и описване в естествен език*. Ние, членовете на една езикова общност, в нашия език се намираме у дома си, в света, който е описан така, че е ясен за всички нас. Всяка реплика между нас в този език е ясна, доколкото изказва познати неща, с които живеем. Въпросните познати неща не са неща сами по себе си, а *наречени* неща, от които се строи общия ни живот. Такива неща са: стол, маса, прозорец, врата, стая, къща, блок, село, град. Такива са болка, радост, любов, омраза, знание, незнание. Такива са живот и смърт, здраве и болест, бяло и черно.

Тези наречени неща не са непременно същите като в другите езикови общности. За някои общности 'стол, врата и прозорец' няма да са налице, за други няма да е понятно какво е 'любов'. За трети няма противопоставяне на 'знание и незнание'. Но за неща като бяло и черно, за болка и удоволствие, за болест и здраве, за живот и смърт навярно няма да има недоразумения и те ще са налице за всички езикови общности.

***Езикът* – 'инструмент на мисълта'**

Нагласата, че *мисленето и езикът са заедно*, че имат една форма и че говорим, каквото мислим, а езикът е послушен апарат, с който изказваме мислите си, е вкоренена на Запад. За Платон и Аристотел, за Августин и Тома, за Спиноза и Декарт, за Кант и Хегел, за Хусерл и Хайдегер, за Фреге и за ранния Витгенщайн, езикът не е отделен от мисленето и мислите се отнасят към думите едно към едно. Това не е само философия, а е масова нагласа. В това се състои масивната форма 'логос'.

Погледнато отблизо, това е едностранчив възглед. Реч и мислене се разминават вече в обикновеното премълчаване или емоционално възклицание. Мисли и думи се разминават,

доколкото мислите са спонтанни, а говоренето е контролирано, за да кажем някому нещо, а не друго. Когато лъжем, мислим едно, а говорим друго. Когато измисляме онова, което казваме, мислите се трансформират в комуникационна форма. Често езикът не настига мисълта, а понякога обратно, мисълта не настига езика. Когато се опитваме да изкажем необикновен опит или съновидение, направо намираме, че езикът съвсем не е послушен израз на мисли и възприятия.

В огромни сфери от живота ние *мислим без думи*: с картини, с абстрактни форми, с представи, със спомени, с очаквания, с позиции. И често говорим без мислене: изказваме усещания, емоции, чувства, отношения.

Универсалност на езика

„Езикът е универсален“.

На Запад е развито изключително трайно разбиране, живо и днес, че езикът е универсален и че 'език' и 'логика' са едни и същи за всички хора. Ясни изкази като „Аз мисля за една бяла птица“, „Аз гледам това дърво“, „Тук съм от десет дни“, трябва да са едни и същи във всяка езикова общност. Не е видима границата на нашия език и с това не е видим самия наш език като уникален, различен от другите, относителен.

Съвременни лингвисти продължават да обособяват същността 'езикът'. „Наблюденията относно специфични лингвистични конструкции са оформили нашето разбиране за отделните езици и за природата на самия език“ (Goldberg 2003, 219). Това не са особени схващания, а изследователска традиция, обединима в генеративния поток на съвременната лингвистика, чийто извор са работите на Ноъм Чомски (например Chomsky 1957. *Syntactic Structures*).

Разбира се, търсенето на 'природата на' обекта: език, мислене, познание, общуване, е естествена цел на теоретичната наука. Така действа и физиката: тя търси 'природата на' пространството, времето, Вселената. Все пак езикът е знакова система в мисловния свят на човека и всеки естествен език споделя тази същност. Грешката е в субстанциализирането на 'Езика' и оттук търсенето на неговите качества, вместо да се търсят семейства от езикови форми.

Спонтанната несъзнатост на местния език е проецирана в разбирането, че това е езикът като такъв, а другите езици са паралелни на нашия и отразяват едни и същи обекти. Това разбиране върви заедно с културния универсализъм, чиито корени намираме у Аристотел и Платон.

„Граматиката е една“.

Как са създадени мисловно 'граматическите категории' и как те са смесени с 'онтологичните'?

Общоприето е, че научното изследване на езика в съвременен смисъл в Европа започва едва през XIX в. Едва тогава езиковите факти се разглеждат внимателно и обективно и научните хипотези се правят въз основа на фактите. Джон Лайонз, автор на пространното и задълбочено изложение *Въведение в теоретическата лингвистика* (1968), пише: „Спекулативната граматика на схоластите, както и граматиката на Пор-роаял, в основата на която са лежали схоластическите принципи, може да се нарече научна само в съответствие с тогавашните представи за това, какво съставлява истинно знание. Разсъжденията, показващи защо езиковият строй трябва да е именно такъв, какъвто е, са се строили по принципи, които са се смятали за универсални и неоспорими...: край на XVIII в. се характеризира със скептическо отношение към априорните и т. нар. логически обяснения – тяхното място се заема от историческо обосноваване“ (Лайонз 1978, 40–41).

Тук намираме момента, когато класическият универсализъм е преодолян и с това започва съвременната наука за езика. А какви са корените на въпросния универсализъм?

Схоластическа граматика от XIII в.

Католическите схоласти се придържат към Аристотел във виждането на езика като *средство за познание* и оттук вниманието им към 'значението' (significatio). Те разглеждат науката като търсене на универсални и неизменни причини, а граматиката специално – като приложение на универсалните логически положения – една напълно спекулативна наука. Тук именно намираме метафизичното схващане, че „думата изразява природата на означаваното нещо“ (цит. пр., 33) не непосредствено, а в 'modus' – *субстанция, действие, качество* и т. н. „В такъв случай граматиката не е нищо друго освен философска теория на частите на речта и характерните за тях 'начини на означаване'“ (цит. пр., 34). „На тях им се е струвало абсолютно ясно, че начините на означаване с необходимост съвпадат с философските категории на 'битието' и 'разбирането'... За демонстрация на абсурдността на схоластическите разсъждения често се привеждат цитати от следния вид:

„Същността на граматиката е единна за всички езици, макар че граматиката може случайно да варира от език към език в отделни моменти“;

„Онзи, който знае граматиката на един език, знае същността на граматиката въобще. Ако обаче, той не може да говори на друг език или да разбира онова, което казва на него, това

произтича от различията в думите и техните форми, които по отношение към самата граматика са случайни“.

Първият цитат принадлежи на Роджър Бейкър (1214–1294), а вторият – на неизвестен автор от същото време... Що се касае до твърдението на схоластите относно универсалността на граматиката, то, преди всичко, се обяснява с доминиращото положение на латинския в средните векове и второстепенната роля на новите езици, много от които непосредствено са произлезли от латинския или са се намирали под силното му влияние. Но схоластическите възгледи върху езика са се запазили и в епохата на Възраждането, за която е характерен интереса към националните езици и литератури“ (цит. пр., 32–33).

Лайонз добавя: „Що се касае до схоластическите твърдения, цитирани по-горе, то ако ги освободим от такива метафизически понятия като ’същност’ и ’случайност’, те се свеждат до следното: във всички езици има думи за изразяване на едни и същи понятия, и всички езици имат едни и същи части на речта и общи граматически категории... Сега ще отбележим, че в предложената формулировка това би било прието от много от онези, които днес гръмогласно заявяват за своето неприемане на учението на схоластите“ (пак там).

Дионисий Тракийски – първи западен граматист. Традиционната граматика на западния свят е създадена за гръцкия от александрийския учен Дионисий Тракийски (края на II в. пр. Хр.). Смята се, че той се основава до голяма степен на загубения трактат на Аристарх, посветен на отографията, прозодията, флексията и осемте части на речта.

Той въвежда съвременните граматически категории *наречие, причастие, местоимение и предлог*, като приема от стоиците *съществително, глагол, съюз и член*. Думите на гръцкия език са описани в класовете *надеж, род, число, време, залог, наклонение*.

Гръцки корен – Мегарската школа

Още Платон и по-широко Аристотел разграничават по значение имена, глаголи и прилагателни, естествено опирайки се на значението на думите, но най-вече на функциите им в изречението, свързани с логиката: субект – това, за което се говори, и предикат – това, което се казва за субекта.

Първи се опитват теоретично да обяснят *значението* стоиците от Мегарската школа, съмняващи се в естествеността на думите, и от тях води началото си едно от съвременните мнения за същността на езиковия знак. Те разглеждат семантиката неотделимо от логиката. Тук именно намираме първото разграничение между ’това, което означава’ и ’това, което се означава’. Тук намираме и първото осъзнаване, че *думите не отразяват пряко нещата*. Знакът представлява отношение между означаващо, означаемо и обект. Означаващото е звук или

съчетание от звуци; означаемото е този предмет, означен със звука, който ние постигаме чрез разсъдъка, като съществуващ преди това (понятие); обектът е самият предмет. Обектът и звукът са телесно (материални), а означаемото – безтегловно (идеално). Следователно езиковият знак има тристранна природа и материален характер.

Стоиците разграничават: *същевително, глагол, съюз и член.*

А дали граматиката не е паралелен феномен в големите индоевропейски култури?

‘Езиков инстинкт’

Езикът – приспособление (Дарвин)

Концепцията за езика като инстинкт е формулирана за пръв път през 1871 г. от Чарлз Дарвин в *Произход на видовете*. Езикът...”се различава твърде много от обичайните изкуства, защото човекът притежава инстинктивна предразположеност да говори, което виждаме в бълбеленето на малките ни деца”.

Езикът е биологично приспособление, адаптация. Той се е развил в естествен отбор. Чарлз Дарвин: „толкова съвършено направен и така добре приспособим, че справедливо извиква нашето възхищение”. „Едно дете в предучилищна възраст има толкова добре развито, макар и неосъзнато знание за езика, каквото няма да намерим и в най-дебелите учебници по стил, нито в най-модерните компютърни езикови програми.” (цит пр., с. 16).

‘Езиков инстинкт’ – Стивън Пинкър

„Езикът не е културен конструкт, който изучаваме така, както се научаваме да познаваме часовника или да разбираме какви ги върши правителството. Езикът е необикновена част от биологичната конструкция на нашия мозък. Езикът е сложно, специализирано умение, което се развива у децата спонтанно, без съзнателно усилие или формално обучение, употребява се без съзнание за скритата в него логика, качествено еднакъв е при всеки индивид и се различава от по-общите способности за обработване на информация или разумно поведение.... Аз обаче предпочитам несъмнено старомодната дума ‘инстинкт’. Тя изразява идеята, че човек в общи линии знае как да говори също както паякът знае как да плете паяжини.” (Пинкър (1994). *Езиковият инстинкт. Как умът създава езика*, 14–15)

Езикът е уникална способност, присъща на *Homo sapiens*, но много видове имат уникални способности. Говоренето е подобно на изправената походка.

‘Инстинкт’ тук не се противопоставя на ‘интелект’. „гъвката ни интелигентност е резултат именно на взаимодействието на много и различни инстинкти, борещи се за надмощие.” (цит. пр., с. 17).

Безсъзнателност на езиковата способност

„Докато езикът работи, ние си даваме сметка за неговите механизми толкова, колкото и мухата осъзнава защо снася яйца. Мислите излизат от устата ни толкова безпроблемно, че дори понякога ни излагат, защото са се изплъзнали от мозъчните ни сензори. Когато разбираме изречения, потокът от думи изглежда прозрачен; ние виждаме през него смисъла толкова автоматично, че дори можем да забравим, че филмът е на чужд език и четем субтитри.” (цит. пр., 18).

Изказването – смислов елемент на езика

Изказване – виртуална езикова форма.

Дефиниция. *Изказване* (виртуално): определеност на речеви смисъл. (*Светуване, 2010*)

Едно твърдение има виртуална определеност, една и съща за реч и текст. Това е синтез на две единици (думи). Потвърждава се разбирането за определеност като отношение. Разбира се, и една дума може да се приеме за изказване, ако носи смисъл на действие: „Вали!“, „Пожар!“.

Изказване в смисъла на виртуалната относителност е форма, която *носи* минимум смислена *информация*. В логиката елементарното изказване: S–P, е единицата, за която са приложими предикатите истинност и неистинност (Аристотел).

Дефиниция. *Изказване* (реално): единица смислено говорене. То е смислов *синтез на съобщение* – минималното количество, което носи определеност.

Изказване – реален речеви процес

Изказването се синтезира в позицията на говорещия индивид и се *съотнася с други изказвания* пред споделено възприеман свят и споделен локален език.

Хората спонтанно търсят и намират смисъл в казаното и две думи спонтанно се свързват в едно цяло. В речта намираме същия синтез на смисъл като във всеки друг акт – момент от светуване или жизнен процес. Както от квалитет синтезираме перцепции, както от фрагменти синтезираме съновидение, така *от думи синтезираме смислена реч*. За това си служим както със самите думи, така и с интонацията, и с жеста, и с контекста.

В класическата си работа: *Language. An Introduction to the Study of Speech* (1921), Едуард Сепир пише: „Най-простият или поне най-икономичен метод за изразяване на граматическо понятие е да подредим две или повече думи в определена последователност между тях. Нека да поставим две прости английски случайни думи, да кажем **sing praise** (**пея възхвала**). Това не предава завършена мисъл на английски, нито ясно установява отношение между идеята за пеене и тази на възхвала. Въпреки това е психологически невъзможно да чуем или видим двете думи така разположени, без стремеж да им дадем мярка за кохерентно означаване... Забележителното е, че веднага щом две радикални понятия са поставени пред човешкия ум в непосредствена последователност, той се стреми да ги свърже заедно чрез свързване на някакъв тип стойности.“ (Sapir 1929, IV, 6).

Виртуално–реално се отнасят като ‘геометрична права–светлинен лъч’. Изказването е виртуален синтез върху матрицата на даде език. Но то е смислено само доколкото се отнася към реален жизнен процес като очертаване на линия към следване на процес.

Изказването не просто синтезира смислена информация, а предава на други участници *смисъл* като (момент от) жизнен процес.

Съждението – класическа логическа постановка

Съждението е мисъл за реалността, която има стойност: истинно или неистинно. Така учи класическата логика. Съждението отразява обективно положение на нещата. Съждението е синтез на субект и предикат: S–P.

Тази постановка издига един специален вид артикулирано мислене в ранг на универсален акт на разума (разсъдъка).

Реално съжденията и проекциите им в изказвания свързват моменти не само под формата на субект – предикат, а и под формата на съопределения, на въпроси, на отговори, на заповеди, на преформативи.

Изказването – аналитична постановка

В аналитичната философия изказването или твърдението (statement) е смислено, ако не е противоречие или тавтология. То също така трябва да е емпирично валидно – да казва нещо относно съществуването или несъществуването на факти. Простите твърдения са *атомарни* – те са единици на смисленото говорене.

Аналитичната философия продължава класическата традиция да взема под внимание само *познавателната* функция на езика.

Всичко това е експанзия на западната мисловна нагласа: *логоса*.

Речта е много по-широка от познавателната функция. Тя е жизнен процес и като такъв ре-синтезира човешка форма – формата на говорещата общност.

Изказът – виртуална относителност

„Субект–обект и субект–предикат са относителни. Сепир продължава: „В случая с **пея възхвала** различни хора сякаш ще стигнат до различни резултати. Някои от скритите възможности за свързване, изразена в задоволителна форма, са: *sing praise (to him)!* (за него!) Или *singing praise, praise expressed in a song*, (пеене възхвала, изразена в песен) или *to sing and praise* (да пея и възхвалявам), или *one who sings a song of praise (to him)* (някой, който пее песен на възхвала (за него). Теоретичните възможности за вариране на тези две понятия в значителна група от понятия или дори в завършена мисъл са неопределено много. Нито една от тях не е завършена мисъл на английски, но има много езици, в които един или повече от тези изрази е привичен. От природата на един език зависи съществено каква функция е вътрешно присъща на определена последователност от думи.

Някои езици, като латинският, изразяват практически всички отношения чрез модификации вътре в самата дума. В тях словоредът има по-скоро реторично, отколкото граматическо значение. Дали ще кажа на латински *hominem femina videt* или **hominem videt femina**, или *videt femina hominem*, има малка или никаква разлика. **The woman sees the man** (Жената вижда мъж) е идентичното значение на всяко от тези изречения. В **чинук**, индиански език от река Колумбия, отношението между глагола и двете съществителни е толкова фиксирано, колкото в латинския. Разликата между двата езика е, че латинският позволява на съществителните да установят отношенията си и към глагола, докато **чинук** поставя тежестта на формата в глагола, пълното съдържание на който е адекватно изразима чрез: **she-him-sees** („Тя-го-вижда.“)... Латински и чинук са в едната крайност. Езици като китайски, сиам и ананит, в които всяка дума попада на точно определено място, са на другия полюс“ (ibid., IV, 7).

Изводът е, че структурата: **субект–действие–обект** не е фиксирана в граматически категории, а е семантично обособена и определена в различни езици с различни категории.

По-нататък Сепир анализира *субектно-предикатната* граматическа структура. В изреченията „The farmer kills the duckling.“ („Фермерът убива патето.“) и „The man takes the chick.“ („Човекът взема пилето.“) „се използва една относителна дума (**the**) (-ът) в аналогични позиции, аналогична последователност (субект–предикат, състоящи се от глагол и допълнение) на конкретни термини на изречението и употребата на окончанието –s в глагола“ (ibid., V, 4). Тази форма е променлива чрез промяната на мястото на члена **the** и окончанието –s.“ (ibid.).

Изказването е потопено в нагласа и изразява позиция.

Каквото и да кажем, ние проецираме нагласи. По спектрите от изказванията на един индивид в сходни ситуации може да се определи нагласа – хоризонт от доминантни форми на говорене.

Ние постоянно заемаме позиция всред другите и тя е по правило невидима за нас. Всичко, което изпитваме (спомняме си или очакваме), е в тази позиция. Тя очертава един почти неосъзнаван спектър от актове, които са групирани.

От една позиция се вижда, представя, мисли и говори едно, а от друга – друго. Този спектър наричаме *нагласа*. Говоренето е израз на позицията. Казвам нещо в нагласа. Не бих го казал, ако не бях в такава нагласа.

„Глупак!“ е казано в нагласа на неприемане на нечие мислене като рационално.

Изказите са разбираеми в споделена нагласа.

Изказите важат в отнасяния. Реферирането се насочва от настройка съгласно споделени описания в поле на общ жизнен процес, на общност.

В атмосфера на общност референцията е ясна в споделена нагласа. Тя не се изказва специално и е спонтанна. Тя не се съзнава, докато не се среща бариера в разбирането.

Тази атмосфера е *естествена нагласа на общността, doxa*. Тя е субстрат на културния живот с неговите жизненни форми (*жизнен свят*). Каквото и да кажем, ние първо интуитивно схващаме ситуацията. Без улавяне на ситуацията не говорим смислено.

Всяка реплика е стъпка в ход на разговор.

Викат ме – отзовавам се. Питат ме – отговарям. Възразяват – защитавам се. Виждам страдащ човек – говоря за помощ. Разбирам проблем на друг – давам съвет.

Така изказите са стъпки в ход на разговор, комуникация, колективен жизнен процес на обмен на опит в споделен свят.

В разговора веригата от реплики синтезира смислена колективна реч. Говоренето е жизнен процес на синтез на форми (казвания) в едно колективно поле.

Изкази и феномени

Познание-съобщаване

Хората *споделят опит*. Аз питам – ти отговаряш. Аз се уча от твоя опит, когато и където не достига мой опит. Тук говоренето е познание – ако не в обективен смисъл, то в интересубективен.

Когато изказваме опит, ние си служим с онази форма на изказване, издигната в универсалност в логосната нагласа: „Нещата (не) стоят така и така.“. Оставена така, тази форма е лишена от относителността на позицията, момента, мястото, граматиката, ситуацията. Нормално хората обменят познания в ситуации и живите обменяни познания са отнесени към определен колективен проблем.

Ето как познанието се осмисля като жизнен процес в общността.

Изказването не е изобразяване.

Изказването е форма на речеви синтез, която свързва различни феномени и с това ги съ-определя. Смисълът на синтеза на определенията е синтез на жизнен процес: описване, обясняване, питане, отговор, заповед, молба и т.н.

Изказването не е изобразяване.

Изказът е предназначен да индуцира в приемащия индивид представа за нещо, предмет, процес, феномен, значение, смисъл. Това не означава пренос на форма от изказващия към слушания или четящия, а индуциране в съзнанието му на форма, която е означавана.

Езиково маркиране – виртуална проекция

Когато казваме: „Атомът се състои от електрони.“; „Бодхисаттва обитава различни светове.“; „Светът е безкраен.“, ние навлизаме отвъд означаващата в сетивната реалност употреба на езика.

Тук езикът ‘означава’ несетивни, мислими, въображаеми неща. Тогава езикът ‘маркира’ или синтезира виртуални проекции. Във философията постоянно се ‘маркира’. Ние не познаваме пряко референта на виртуалната проекция, или пък той липсва. Даже обикновени неща с привични имена съществуват само в някои аспекти, а в други са мисловни, въображаеми, несигурни, неясни, непознати, несъществуващи. Реферирането интегрира сетивен опит с езикови форми.

В някои случаи сме сигурни, че има нещо такова, за което става дума, но говоренето за него неизбежно е иносказателно. Така китайците говорят за ‘дао’. Западните философи

понякога поясняват, че говорят за нещо ‘имагинерно’, ‘виртуално’, ‘неопределено’, проблематично. Метафизици и теоретици заявяват направо, че измислените от тях същности ги има в света, и тяхна заслуга е, че са ги открили. Те твърдят, че електроните, кварките и ‘струните’ съществуват както сачмите и тънките нишки.

Говоренето без определено рефериране създава илюзии.

В обстановка на неопределена референция е съвсем лесно изпадането в заблуда, илюзия, строенето на въздушни замъци, подвеждането, манипулирането на хората, измамата, лъжата, заблудата и попадането в капана на езика. Само сетивната реалност дава нужната среда за смислено говорене.

Затова трябва ясно да се разграничава означаване на нещо в света и маркиране. Трябва ясно да се описва измисления референт като измислен. Трябва ясно да се определя значението и смисъла. Трябва почтено да се признава, че нещо е въображаемо, когато то е именно такова.

Да плетем мрежи и да строим конструкции от мисловни и езикови форми, е присъщо на човешкия ум, и по този начин са създадени чудесни неща като математиката. Но науките, които са създадени, за да познават реални свят, и философията, която толкова хилядолетия се мъчи именно с реалния свят, не бива да попадат в капани.

Първо има червено, после идва думата ‘червено’. Това поддържа жив езика. Когато говорим за ‘инфрачервен цвят’, ние вече сме пристъпили границата на нормалния език и говорим чрез метафора. Ако в нашия език започнат да преобладават думи като ‘инфрачервено’, ‘очарование на частици’, ‘субстанция’ или ‘феномен’, той ще ни отведе във все по-неясна, неопределена, бедна на свят и безжизнена сфера, където няма какво да правим с тялото си, а мисълта ни трябва да се опира само на създания. Не можем да продължим така неограничено, а сетивният свят постоянно ни поднася проблеми и е достатъчно интересно и загадъчно място.

Изказите са структурирани различно от феномените.

Изказите са съобщения за други хора. Те не са изобразителни. Няма структурно съответствие между света преди езика и изказа. Изказите са условни, зависят от ситуации.

Изказите гравитират към формата на света, но са вариантни според формата на езика. Формата на езика не следва от формата на света. Това е подобно на произволността на знака. Знакът не следва природата на означения обект.

„Аз виждам дърво.“ е базов тип субект-обектно твърдение в индоевропейските езици и полага три елемента на реалността: субект–действие–обект. В света, в неговата форма, това не са структурни елементи. Няма ‘аз’ отделно от ‘виждането’, няма ‘виждане’ отделно от

‘дървото’, няма ‘дърво’ отделно от виждането и от аза, няма го едно от трите неща без другите две, поне актуално, за процеса на виждане на дърво. Самото обособяване на процесите от нещата е вариативно за различните езици.

И така, трите съставки на този базов изказ могат да се свеждат една към друга и са по-скоро аспекти. Но кое ги центрира и обединява? За такова може да се посочи и Азът, и виждането, и дървото.

Дървото се вижда от мен.

Виждането ми дава дърво.

Аз виждам дърво.

В различните езици това наистина е така и преки преводи биха дали подобни разместени структури, непривични за западните езици.

Варианти на изказ на възприемането на движещ се облак в небето на български език:

Облак се движи в небето.

Виждам облак, движещ се в небето.

Виждам движение на облак в небето.

Виждам бяла пухкава подвижна маса в небето.

Няма проблем да се нарушава контекста и жаргона, важното е да има разбиране.

Живото възприятие потопява в хармония колективното разбиране дори между коренно различни култури. Това е реалната отнесеност на изказите към човешкия перцептивен свят. На практика не възниква проблем, идентичен с Куайновия ‘гавагай’, в който се съзнава една безкрайна неопределеност и относителност, отвъд която няма опора. Испанските конкистадори в Мексико приемат като подаръци от индианците изображения на пуми и ягуари, които те разпознават като лъвове и тигри на основата на своя предишен опит.

Според Куайновата относителност светът е нещо непостижимо в езика, с което съм съгласен. Но той не анализира света, съзнавайки, че този анализ винаги протича в езика. Аз смятам, че решаващият анализ протича в самия свят, в съзнателното и рефлексивно възприятие и наблюдението на ума, и после се изразява в езика. Според него са постижими само сравнителни интерпретации от различни отправни езикови системи. Светът отсъства като споделена опорна точка.

Едни и същи феномени се изказват в различни граматични форми.

„Камъкът пада.“ е индоевропейската субект-предикативна форма, разполагаща феномена във формата на съществително–глагол. „Можем да получим известна представа за усещането, свързано с една дума в езика *нутка*, ако предположим съществуването на

непреходен глагол от типа **to stone** ‘каменее’, означаващо положение или движение на камъкоподобен предмет. Тогава нашето изречение „The stone falls.“, „Камъкът пада.“ може да се предаде посредством нещо от рода на: „It stones down.“, „Каменее надолу.“. При такъв начин на изразяване предметното качество на камъка се имплицира в обобщен глаголен елемент ‘to stone’, докато специфичният вид движение, даден ни в опита при падането на камъка се възприема като разложим на обобщено понятие за движение на някакъв клас обекти и по-конкретно понятие за посока. С други думи, макар че нутка не изпитват никакви затруднения при описанието на падането на камъка, в този език отсъства глагол, непосредствено съответстващ на нашето понятие ‘пада’.“ (Сепир 1993, 258).

Преводите са възможни между най-различни, между всевъзможни човешки езици! Това се обяснява не с универсалността на ‘Езика’, а с реалната езикова относителност. *Езиците са различни, но феномените са едни и същи* за различните езикови общности.

Разбирането в един и същ език никога не е пълно, не е перфектно. Това е защото светът не е твърдо определен, и защото езикът се намесва в света със своите имена.

Можем ли до говорим пряко за света?

Когато казвам: „Това тук е сняг.“, говоря ли пряко за този сняг пред мен? Ако моето изказване не се отнасяше пряко към света, не бих могъл да го кажа на всеки, нито да ме разберат всички. Значи можем до говорим пряко за света.

И все пак ние сме в наличния език и значи говорим посредством него (виртуална отнесеност). Нали ако не знаем и не използваме езика, не можем да кажем нищо. ‘Това’ е отнасяне към категорията ‘нещо’, ‘тук’ е категория за непосредствена близост и върви заедно с ‘там’, а ‘сняг’ е съотнесено с ‘дъжд’, с ‘лед’ и с други бели форми. Този сняг е неопределен като вид сняг, като състояние на снега. Тези езикови отнасяния отекват ментално като близки и далечни асоциации, губещи се в хоризонта.

Говорим винаги ‘в мрежа’.

‘Езиковата мрежа’ е нормалната среда за изказа. В този смисъл всеки изказ е непряк, косвен спрямо сетивен опит. Изказите се полагат в *смислени серии* съгласно граматични форми, които функционират, като синтезират смисли – моменти от ре-синтеза на човешки форми на живеене. Така отрицанието следва утвърждаване.

Когато философът казва: „Светът не е нито битие, нито небитие.“, той го казва, защото преди него друг философ е казал: „Светът е битие.“ или „Светът е небитие.“. Не бихме отрекли нещо, ако някой не го твърди. Не бихме могли да от-кажем нещо, ако някой не го е казал.

Положителните изказвания: „Това дърво е зелено.“ предполагат отрицателни: „Не, това дърво не е зелено.“.

‘Закон за изказа’: Изказите гравитират към феномените.

Езиците говорят за сетивния свят. Изказванията съобщават сетивен опит. Въпреки своята чисто виртуална форма, която не е формата на сетивното, *изказите гравитират към феномените*.

Говоренето не може да създава смисъл, откъснат от феноменалния поток на света. Дори най-фантастичните измислици на хората организират сетивен опит. Чисто измислените референти на говоренето и писането са непонятни без представи.

Изказът, който казва нещо определено за реален опит, е вариантен. Ако нещо може да се изкаже поне по два съвсем различни начина, то не е празен изказ, не се свежда до празно говорене. Пред него има сетивен свят.

Изкази и жизнени процеси

Изказванията са смислени чрез жизнени процеси.

Езикът изразява живот (свят), иначе не би бил възможен. Езикът отслабва, когато се използва за израз на друг език. Неговата връзка със света изтънява.

Културата в нейния ‘идеологичен’ аспект е натрупване на светоописание. То се формира в локалния език с неговата граматика и лексика и развива в митовете, религиите, историческите разкази и опитното знание.

Езиците като реч и писменост са с формата и по мярката на човешко тяло (глас, писане, възприемане във времето и пространството).

Далечните езици имат несъвместими граматики, но паралелни думи за животни, хора, природни неща и явления.

Силата на изказа е относителна.

Точността на изказа е въпрос на прагматична ситуация. В някои позиции не са нужни точни изкази. Колко точен е един изказ не е само въпрос на рефериране, а и въпрос на комуникация. Ако казвам някому къде е определен адрес, въпрос на комуникация е колко точно ще го кажа. Човекът може да има нужда само от насочване, а не от подробно описание, което натоварва разбирането. „Надясно номерата растат.“. В друга ситуация трябва да кажем: „Съседната пряка и после надясно, след три блока.“.

В диспутите е въпрос на ситуация какви дилеми се разискват, каква позиция се заема и какви аргументи се изказват. Затова споровете са безсмислени, ако няма нещо за изясняване *в тази именно ситуация*. Затова критиката е безполезна, ако няма контекстуално оправдание с оглед решаване на определен проблем.

Изказът е силен, когато в него е изразена и недостатъчността на изказа. Ние загатваме, че изказът икономисва или не може да предаде част от опита. Това води до усилване на вниманието към контекста.

Изказ на мисли – проекция-трансдукция.

Мисълта тече във висока степен хаотично, смесена с чувства, представи и възприятия. Когато ‘изказваме мисъл’, ние синтезираме нов ред.

Този ред е *проекция-трансдукция на мисълта в езика* и то в конкретна комуникативна ситуация. Говоренето на ум се проецира в говорене на глас. Мисленето с представи се трансформира в изказ.

Гласният изказ на мислите ги усилва, доопределя, прави ги социални.

Синтезът на изказване по този начин е серия, която се напасва към други изкази в комуникация и към нашата мисъл.

Изказът е жизнен процес, насочен към ре-синтез на жива форма.

Синтезът на изказ с присъщата му проективност и трансформативност не е обясним като линейна или разклонена причинност или детерминация между мисъл и изказ. Това е *прокарване на линията на живота* между индивиди в една общност. Всеки жизнен процес се прокарва по този начин – като серия, която води към ре-синтез на човешка форма – индивид, събеседници, общност. Подобна детерминация има синтезът на възприятие от усещания. По аналогичен начин се синтезират самите усещания. Мозъкът функционира като синтези в серии и мрежи неврони, всички те възбудени по специфичен начин от една жизнена ситуация.

Изказите са потопени в неопределеност.

Изказите, като всеки жизнен процес, са потопени в неопределеност. Неопределеността е реалният недостатък, но и предимство на изказите, описанията и теориите. Неопределеното е неотнесено или неясно отнесено, но неотнесеното често е ясно от само себе си. Ние не изказваме всичко, което имаме предвид. Обикновено не съзнаваме всичко, което трябва да се каже. Затова не изказваме нагласата си, а очакваме да е споделена. Изказът се фиксира и

веднъж направен, подлежи на разбиране. Той не отчита всички смислови отнасяния и може да създаде недоразумение.

Също като другите жизнени процеси, говоренето е серия от смисли, които не са детерминирани, но интегрално водят до ре-синтез на жива форма.

Локална граматика и езикови семейства

Глобални граматични форми

Универсалната граматика като теоретичен конструкт е необходима за обобщаване. Но тя не бива да се формулира без отчет на различията. Не е адекватно да описваме чужди граматика чрез нашите собствени, макар и да се налага използването на общ понятиен апарат.

Все пак в огромно мнозинство езиците споделят някаква форма. Лични местоимения, имена, глаголи и обекти, по-кратко: субекти–глаголи–обекти с доминираща последователност S–O, и още по-кратко субект–предикат, изглежда съдържа всяка граматика. *Тази коренна форма очевидно изразява жива форма: човек–прави–нещо* с някакъв смисъл за живота. Оттук и формата: *процес (състояние) на нещо*.

Езиците – членове на *езиковите семейства*, които се изследват в лингвистиката, имат *сходни граматика*. Общото е, че всяка граматика е добра за езиковата общност, която я използва. Тя е адаптирана и вероятно е резултат от избор и адаптиране на различни форми в дълготрайни процеси.

Реално граматиката е локална.

Граматики, чужди на нашата, могат да поставят на мястото на подлога някакво наречие (японски), а на мястото на сказуемото – именна форма (китайски). Тези форми са чужди на нашето интуитивно разбиране за синтаксис, в което съществителните са подлози и допълнения, а глаголите – сказуеми.

Феноменално е налице както конгруентност, така и неконгруентност между граматика – отношения между граматика от едно или различни езикови семейства.

Конгруентност – неконгруентност между граматика (езици) – степен на съвпадение на граматичната форма.

Местна граматика – ’програма’ за речеви синтези.

Езикът е аналогичен на програма за разпознаване, описване, обясняване, предписване, речево действие, проект... Генофондът на една популация се състои от много подобни, различни, уникални генотипи на индивиди по място и време на живеене или по разпознаване

като членове на една група. Езиковият фонд в една широка общност е съставен от много специфични езици (диалекти), които могат да се различават и граматически.

Местната граматика е форма на координатната система на местния език ('отправен език, 'фонов език'), (Куайн). Тя е уникална мрежа от граматични категории и правила, гравитираща към местни жизнени процеси. В различни езици са задължителни различни аспекти на информацията, представена в смислените изказвания. В някои езици има падежи, а в други няма.

Реално това е процес на разклоняване, пролиферация, подобна на микроеволюцията – малки или големи промени се запазват чрез успеха си в общуването и се образуват групи езици – семейства.

Местната онтология е зависима от местната граматика.

Граматиката очертава 'онтологията', в която мислят хората в езиковата общност. Тя задава категории от типа 'субект–предикат', 'субект–копула–обект'; 'име–глагол', 'лице–число–време'. Тези категории не са априорни, очевидни или по какъвто и начин фиксирани и използвани от всички езици по света.

Местната 'онтология' е *позицията, формата на описанията*, които се правят в езика на местните хора. Тя може да е еднаква, подобна или различна спрямо други.

Граматиките не могат да се свеждат една до друга.

Това е ефект на виртуалната относителност. Собствената граматика е конвенция, близка до други граматика в едно езиково семейство. Чуждата граматика на език вън от собственото езиково семейство е форма на далечен език. Чуждата граматика е неконгруентна на нашата, работи с различни категории и така говори по различен начин за света. Тя не е сводима към нашата граматика и за превода е нужна интерпретация или замяна на чуждите категории с наши върху матрицата на човешката форма, изразена във всяка граматика.

Граматиките все пак могат да се сравняват една с друга ('сравнителна граматика') чрез своите семантики благодарение на човешката форма на всички езици (реална относителност).

Езиците по света са хиляди. Те са групирани подобно на биологичните видове и подвидове в *семејства*.

Езиковите семейства са аналогични на 'семејствата от езикови игри' на Витгенщайн – те не са подредени в логическа йерархична мрежа, а са групирани по подобия без строга формулировка.

Езиково семейство се нарича съвкупност от езици, свързани с общия си произход от един праезик, което обуславя наличието на известни сходства в речниковия запас и граматиката на тези езици. Обикновено езиковите семейства се разделят на по-малки филогенетични единици, наречени езикови групи. Така например индоевропейското езиково семейство се разделя на множество групи, най-големите от които са германската група, славянската група и италиейската група.

Праезик

Обикновено праезикът на дадено езиково семейство не е добре познат, тъй като при повечето езици писменост се използва сравнително отскоро. За сметка на това има добре познати праезици на езикови подгрупи, като например старогръцки и латински. Когато езикът не е добре познат, за реконструирането му се използва т.нар. *сравнителен метод*, разработен за първи път от Август Шлайхер през 19-ти век. Така например е реконструиран праславянския език.

Списък на езиковите семейства по *Етнолог*

В петнадесетото издание на справочника *Етнолог* е предложен следният списък на езиковите семейства (в скоби е показан броят на езиците в семейството):

А—Й	К—Са	Се—Я
<ul style="list-style-type: none"> • Австралийски езици (263) • Австро-азиатски езици (169) • Австронезийски езици (1268) • Аймарски езици (3) • Амто-мусански езици (2) • Андамански езици (13) • Арауански езици (8) • Арауакски езици (64) • Араукански езици (2) • Арутани-сапе езици (2) • Алакалуфски езици (2) • Алгикски езици (44) • Алтайски езици (66) • Афро-азиатски езици (375) • Байоно-аубоно езици (2) • Барбакоански езици (7) • Баски езици (3) • Гелвинкбейски езици (33) • Гуахибски езици (5) 	<ul style="list-style-type: none"> • Кадо езици (5) • Кайова-таноански езици (6) • Кант езици (1) • Карибски езици (32) • Картвелски езици (5) • Кахуапански езици (2) • Катукинански езици (3) • Керески езици (2) • Кечуаски езици (46) • Китайско-тибетски езици (403) • Коахуйлтекски езици (1) • Койсански езици (27) • Креолски езици (86) • Куомтари-байбайски езици (6) • Лефтмайски езици (6) • Луле-вилеласки езици (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • Севернокавказки езици (34) • Сепик-рамуански езици (100) • Сиукски езици (17) • Ско езици (7) • Смесени езици (21) • Субтиаба-тлапанекски езици (5) • Таи-кадайски езици (76) • Таканаски езици (6) • Тараско езици (2) • Тонокански езици (11) • Торичели езици (53) • Трансновогвинейски езици (564) • Туканойски езици (25) • Тупийски езици (76) • Уакашки езици (5) • Уитотски езици (6) • Уралски езици (39) • Уру-чипая езици (2)

- Долномамберамоански езици (2)
- Дравидски езици (73)
- Език на знаците (3)
- Енисейски езици (2)
- Ескимо-алеутски езици (11)
- Жестомимични езици (121)
- Заливни езици (4)
- Замукоански езици (2)
- Запароански езици (7)
- Западнопапуаски езици (26)
- Изкуствени езици (3)
- Изолирани езици (40)
- Източнобърдсхед езици (3)
- Източнопапуаски езици (36)
- Индоевропейски езици (449)
- Ирокезки езици (11)
- Макроже (32)
- Макуански езици(6)
- Маскойски езици (5)
- Матако-гайкуруски езици (12)
- Маянски езици (69)
- Миксе-зокески езици (17)
- Мисумалпаски езици (4)
- Мураски езици (1)
- Мускогски езици (6)
- На-дене езици (47)
- Намбикуарански езици (3)
- Некласифицирани езици (78)
- Нигер-конгоански езици (1514)
- Нило-сахарски езици (204)
- Ото-мангуески езици (174)
- Паноански езици (28)
- Пеба-ягуански езици (2)
- Пенутийски езици (33)
- Пиджин езици (18)
- Салишки езици (27)
- Саливански езици (3)
- Харакамбетски езици (2)
- Хибито-чолонски езици (2)
- Хивароански езици (4)
- Хмонг-миенски езици (35)
- Хокански езици (28)
- Хуаве езици (4)
- Чапакура-уанхам езици (5)
- Чибчански езици (22)
- Чимакуански езици (2)
- Чоко езици (12)
- Чон езици (2)
- Чукотско-камчатски езици (5)
- Чумашки езици (7)
- Юагирски езици (2)
- Юки езици (2)
- Юто-ацтекски езици (61)
- Яноамски езици (4)
- Японски езици (12)